

Федорів М.І.

УДК 81'1

СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ТВІРНИХ ОСНОВ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ
З ЛАТИНСЬКИМИ СУФІКСАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ НІМЕЦЬКОЇ
ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед різних шляхів дослідження сучасного словотвору особливе місце займає основоцентричний напрям, вихідною одиницею якого є твірна основа слова [3, с. 3]. Потенційна здатність твірної основи поєднуватися з певним набором словотворчих формантів сприяє словотвірному потенціалу словникового складу

Актуальність статті визначається її спрямованістю на вивчення процесів словотвору з опорою на функціональне навантаження твірних основ слів. Недостатнє дослідження словотвірної спроможності твірних основ стимулює необхідність вивчення їх семантичних властивостей, що уможливорює утворення нових одиниць.

Метою дослідження є визначення семантичних типів твірних основ досліджуваних похідних іменників німецької та української мов, встановлення їх спільних та відмінних рис.

Матеріалом статті слугують похідні іменники із латинськими суфіксами в німецькій та українській мовах, що містять у своїй семантичній структурі лексико-категоріальне значення особи.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Твірна основа являється семантичним стрижнем словотвірної структури похідного слова, оскільки воно співвідноситься з відповідним поняттям або предметом об'єктивної дійсності. На відміну від слова, твірна основа характеризується відсутністю семантичної визначеності та завершеності, характерних для слів [1, с. 120; 4, с. 5]. Проте, твірна основа є носієм лексико-категоріального значення частини мови і забезпечує наступність у семантиці слів, пов'язаних відношеннями послідовної похідності, здійснюючи безпосередній вплив на структуру похідної основи та характер її семантики. Виходячи з цього, зупинимося детальніше. на дослідженні семантичних ознак твірних основ із їх кількісним співвідношенням.

На основі лексичних значень твірних основ у **сучасній німецькій мові** можна виділити такі їх **семантичні типи**:

– **абстрактні**, до яких належать твірні основи, що виражені іменниками на позначення **власне абстрактних понять** — 9,2 % (*Adressat* ← *Adresse* <адреса>, *Agamist* ← *Agamie* <безшлюбність>, *Injuriant* ← *Injurie* <образ>, *Logiker* ← *Logik* <логіка>, *Malefikus* ← *Malefiz* <злочин>), **філософських та ідеологічних напрямів чи течій** — 5,3 % (*Adventist* ← *Adventismus* <адвентизм>, *Altruist* ← *Altruismus* <альтруїзм>, *Determinist* ← *Determinismus* <детермінізм> *Islamist* ← *Islamismus* <мусульманство>), **стану** — 1,5% (*Abstinent* ← *Abstinenz* <утримання>, *Diabetiker* ← *Diabetes* <діабет>, *Eiferer* ← *Eifer* <завзяття, ентузіазм>, *Hypertoniker* ← *Hypertonie* <гіпертонія>, *Optimist* ← *Optimismus* <оптимізм>, *Pessimist* ← *Pessimismus* <песимізм>), а також прикметниками, що виражають **ознаку чи якість** — 2,7% (*Agrarier* ← *agrar* <аграрний, земельний>, *Barfußler* ← *barfuß* <босоніж>, *Choliker* ← *cholisch* <холеричний>, *Exekutor* ← *exekutiv* <виконавчий>, *Gleisner* ← *gleich* <рівний, однаковий>);

– **суб'єктні**, до яких відносяться **власні назви та імена** — 0,6% (*Augustiner* ← *Augustin*, *Bedlamit* ← *Bedlam*, *Bernhardiner* ← *Bernhard*, *Danaer* ← *Danae*), **назви тварин** — 0,3% (*Imker* ← *Imme* <бджола>, *Schäfer* ← *Schaf* <вівця>), **назви міст та країн** — 3,7% (*Afrikander* ← *Afrika* <Африка>, *Araber* ← *Arabien* <Аравія>, *Babylonier* ← *Babylon* <Вавилон>, *Bolivianer* ← *Bolivien* <Болівія>, *Dominikaner* ← *Dominica* <Домініка>);

– **об'єктні**, що представлені іменниками зі значенням **предметності** — 6,1% (*Akkordeonist* ← *Akkordeon* <акордеон>, *Bäudler* ← *Baude* <будинок в горах>, *Cellist* ← *Cello* <віолончель>, *Geiger* ← *Geige* <скрипка>, *Köhler* ← *Kohle* <вугілля>);

– **локальні**, що позначають **географічні поняття** — 0,5% (*Almer* ← *Alm* <пасовище>, *Gebirger* ← *Gebirge* <гори>), **будівлі та споруди** — 0,9% (*Büdner* ← *Bude* <халупа, хижа>, *Durchzügler* ← *Durchzug* <прохід>, *Garagist* ← *Garage* <гараж>, *Schlosser* ← *Schloss* <замок>, *Türmer* ← *Turm* <вежа>);

– **функціонально-цільові**, які представляють іменники – **назви осіб або їх посад** — 2,1% (*Delator* ← *Delat* <інформатор>, *Diakonisse* ← *Diakon* <диякон>, *Emeritus* ← *Emerit* <пенсіонер>, *Legatar* ← *Legat* <легат>, *Patient* ← *Patiens* <пацієнт>), **назви установ та організацій** — 4% (*Auktionator* ← *Auktion* <аукціон>, *Bankier* ← *Bank* <банк>, *Editor* ← *Edition* <видавництво>, *Fabrikant* ← *Fabrik* <фабрика>, *Inquisitor* ← *Inquisition* <інквізиція>);

– **типологічні**, які називають **галузі науки або види людської діяльності** — 3,7% (*Alchimist* ← *Alchimie* <алхімія>, *Botaniker* ← *Botanik* <ботаніка>, *Erdkundler* ← *Erdkunde* <географія>, *Jurist* ← *Jura* <юриспруденція>);

– **процесуальні**, представлені іменниками та дієсловами зі значенням **процесуальності** — 48,6% (*Abfasser* ← *abfassen* <складати, вигадувати>, *Beherrscher* ← *beherrschen* <володіти, правити>, *Cutter* ← *engl. cut* <різати, монтувати>, *Darsteller* ← *darstellen* <зображувати, представляти>, *Gewinner* ← *gewinnen* <вигравати>, *Regressant* ← *Regress* <регрес>, *Ritter* ← *Ritt* <їзда верхи>, *Sänger* ← *Sang* <спів>).

Розглянемо **семантичні типи** твірних основ досліджуваних похідних у **сучасній українській мові**, серед яких окреслимо такі:

– **абстрактні**, до яких належать твірні основи, що виражені іменниками на позначення **власне абстрактних понять** — 14,6% (*автономіст* ← *автономія*, *адресант* ← *адреса*, *гуморист* ← *гумор*, *диктор*

← *дикція, кар'єрист* ← *кар'єра*), філософських та ідеологічних напрямів чи течій — 16,5% (*авангардист* ← *авангардизм, дадаїст* ← *дадаїзм, дуаліст* ← *дуалізм, ідеаліст* ← *ідеалізм, квієтист* ← *квієтизм*), *стану* — 1% (*агресор* ← *агресія, оптиміст* ← *оптимізм, песиміст* ← *песимізм*), а також прикметниками, що виражають *ознаку чи якість* — 0,7% (*акуратист* ← *акуратний, терміст* ← *термічний*);

– *суб'єктні*, до яких відносяться *власні назви та імена* — 0,4% (*морзист* ← *Морзе, троцькіст* ← *Троцький*), *назви міст та країн* — 0,4% (*візантиніст* ← *Візантія, германіст* ← *Германія*);

– *об'єктні*, що представлені іменниками зі значенням *предметності* — 13,1% (*бандурист* ← *бандура, гітарист* ← *гітара, дизеліст* ← *дизель, карабінер* ← *карабін, медаліст* ← *медаль, органіст* ← *орган*);

– *локальні*, що позначають *географічні поняття* — 0,3% (*губернатор* ← *губернія, імператор* ← *імперія*);

– *функціонально-цільові*, що представлені іменникам – назвами *осіб або їх посад* — 1% (*арабіст* ← *араб, докторант* ← *доктор*), назви *установ та організацій* — 6,8% (*архіваріус* ← *архів, гімназіст* ← *гімназія, інспектор* ← *інспекція, легіонер* ← *легіон, міліціонер* ← *міліція*);

– *типологічні*, які називають *галузі науки або види людської діяльності* — 6,6% (*архітектор* ← *архітектура, баскетболіст* ← *баскетбол, водевіліст* ← *водевіль, кроліст* ← *кроль, методист* ← *методика, регбіст* ← *регбі, синтаксист* ← *синтаксис*);

– *процесуальні*, представлені іменниками та дієсловами зі значенням *процесуальності* — 18,6% (*акомпаніатор* ← *акомпанувати, дублер* ← *дублювати, ідеалізатор* ← *ідеалізувати, монтер* ← *монтувати*).

Для проаналізованих похідних іменників німецької та української мов характерним є виділення спільних **семантичних типів** твірних основ, серед яких абстрактні, суб'єктні, локальні, функціонально-цільові, типологічні, процесуальні. Однак, семантичний спектр досліджуваних твірних основ у німецькій мові ширший, ніж в українській. Це свідчить про те, що досліджувані похідні у німецькій мові, на відміну від відповідних в українській мові, охоплюють більше сфер комунікації (зокр. відсутність в українській мові твірних основ на позначення *назв тварин та споруд*), оскільки значення похідних залежить безпосередньо від значень твірних.

Найвищий ступінь активності у німецькій мові виявлено у твірних основах *процесуального* типу (49%), в той час як в українській мові найактивнішими є твірні основи зі значенням *абстрактності* (33%).

Отже, словотвірні потенційні можливості твірних основ з категоріальним значенням особи в українській і німецькій мовах реалізуються за рахунок достатньої кількості афіксів латинського походження, лексико-категоріальних значень в їх семантичних структурах, валентнісних властивостей твірних основ та афіксів.

Джерела та література:

1. Ищенко Н. Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке : монография / Н. Г. Ищенко. – К. : Изд-кий центр КДЛУ, 1999. – 348 с.
2. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
3. Щигло Л. В. Словотворчий потенціал дієслівних основ з категоріальним значенням активного руху в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Л. В. Щигло; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2009. – 23 с.
4. Motsch W. Deutsche Wortbildung in Grundzügen / W. Motsch. – 2. Aufl. – Berlin, N. Y. : W. de Gruyter, 2004. – 458 s.

Ибрагимова В.Ф.

УДК 82.0

ОСВОЕННЫЕ И НЕОСВОЕННЫЕ ТЮРКСКИЕ АНТРОПООСНОВЫ В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Современное языкознание характеризуется ростом антропонимических изысканий, ведущихся на материале самых различных языков. Развитие антропонимики характеризуется возросшим интересом со стороны лингвистов, историков, культурологов, этнографов и других исследователей к заимствованным антропоосновам, функционирующим в славянских языках.

Учитывая полилингвальную ситуацию Украины, изучение русских и украинских фамилий с тюркской основой обусловило важность проблемы в связи с неразработанностью вопроса мотивации славянских онимов тюркского происхождения.

Актуальность. Перспективными в современной лингвистике являются и такие вопросы, как классификация способов адаптации русских и украинских фамилий тюркского происхождения. Решение этих вопросов дополнит изучение русской, украинской и тюркской антропонимических систем в целом, даст возможность представить их как результат единого эволюционного процесса.

Цель работы заключается в выявлении степени адаптации тюркских атропооснов в русских и украинских фамилиях.

Ономастическая лексика была и остается постоянным объектом пристального внимания исследователей. Семиотическая сущность имени собственного, особенности семантического содержания ономастической лексики анализировались в трудах Дж. Милля, О. Есперсена, Е. Куриловича, О.С. Ахмановой, А.А. Уфимцевой, А.В. Суперанской, А.Д. Шмелева, А.А. Черноброва и др.